

Biostatistika

Modelová rozložení náhodné veličiny
Normální rozložení dat
Základy testování hypotéz

Modelová rozložení

Parametry rozložení

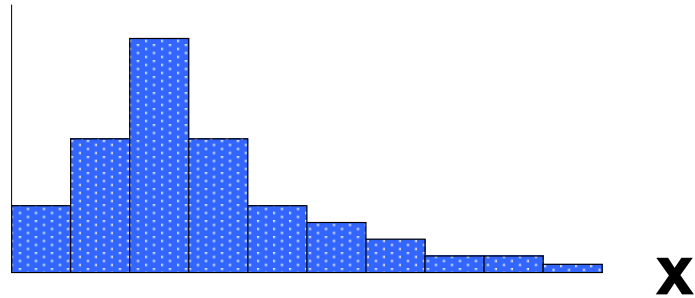
Přehled modelových rozložení

Logaritmicko-normální rozložení

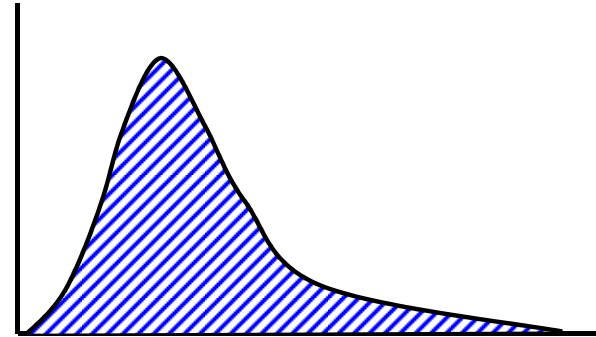
Výběrové rozložení hodnot lze modelově popsat a definovat tak pravděpodobnost výskytu X

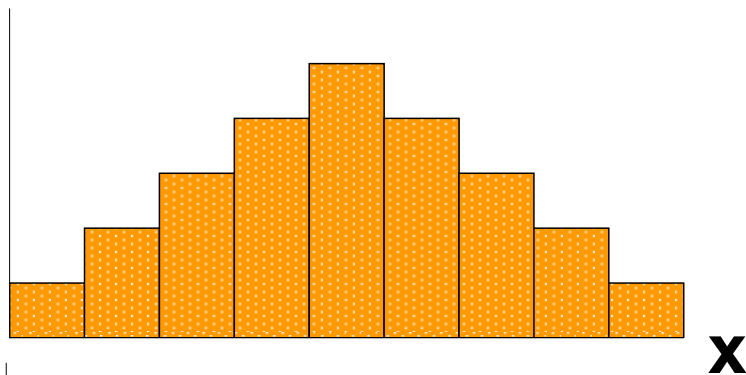
$f(x)$

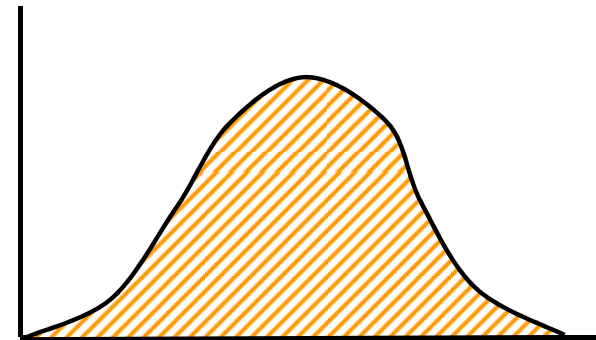
$\varphi(x)$

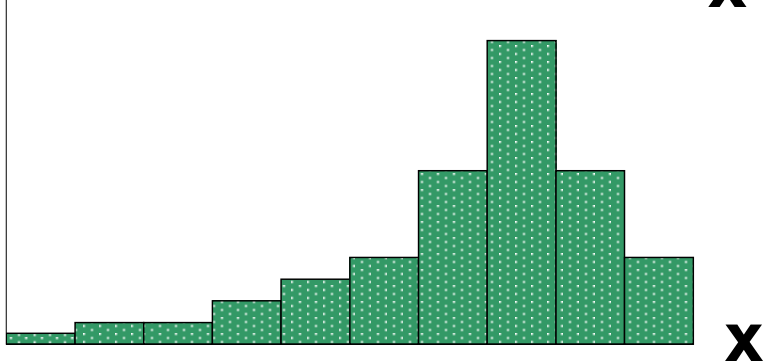
$f(x)$

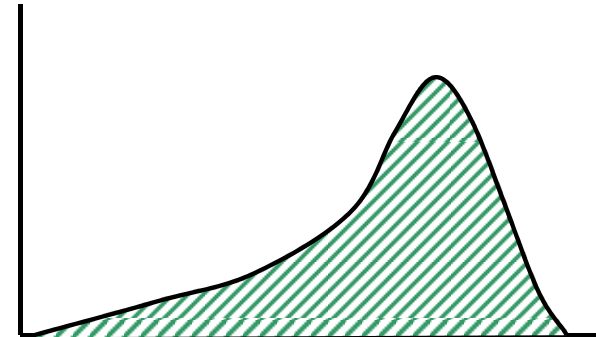
$\varphi(x)$

$f(x)$

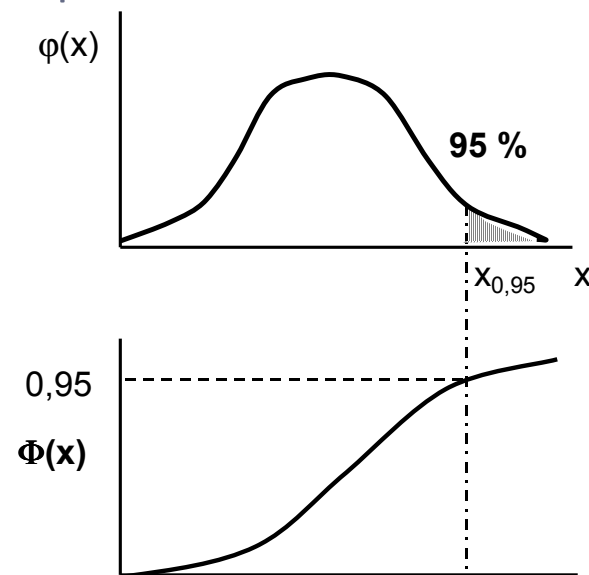
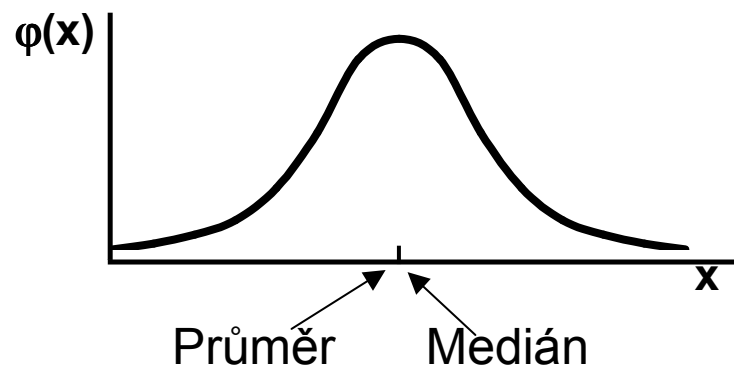
$\varphi(x)$

Parametry rozložení

- Soubor dat (řada čísel) můžeme charakterizovat parametry jeho rozložení
- Hlavní skupiny těchto parametrů můžeme charakterizovat jako ukazatele:
 - **Středu** (medián, průměr, geometrický průměr)
 - **Šířky rozložení** (rozsah hodnot, rozptyl, směrodatná odchylka)
 - **Tvaru rozložení** (skewness, kurtosis)
 - **Kvantily rozložení** – kolik % řady dat leží nad a pod kvantilem

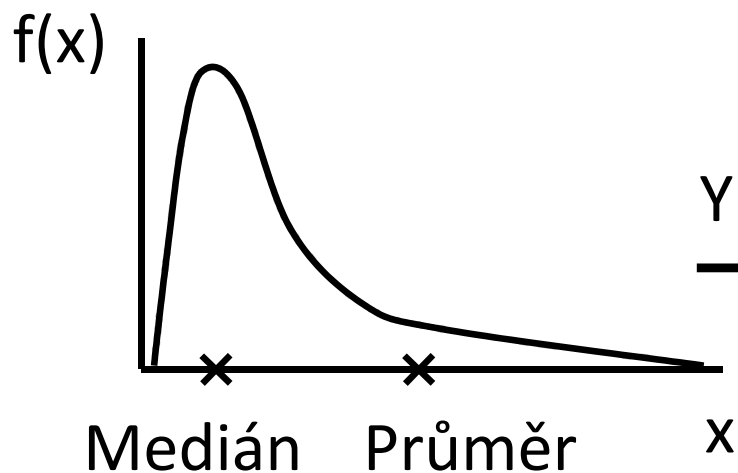
Stručný přehled modelových rozložení I.

Rozložení	Parametry	Stručný popis
Normální	Průměr (μ) Rozptyl (σ^2)	Symetrická funkce popisující intervalovou hustotu četnosti; nejpravděpodobnější jsou průměrné hodnoty znaku v populaci.
Log-normální	Medián Geometrický průměr Rozptyl (σ^2)	Funkce intervalové hustoty četnosti, která po logaritmické transformaci nabude tvaru normálního rozložení.
Weibullovo	α - parametr tvaru β - parametr rozsahu hodnot	Změnou parametru a lze modelovat distribuci doby přežití, např. stresovaného organismu. Rozložení využívané i jako model k odhadu LC_{50} nebo EC_{50} u testů toxicity.
Rovnoměrné	Medián Geometrický průměr Rozptyl (σ^2)	Funkce intervalové hustoty četnosti, která po logaritmické transformaci nabude tvaru normálního rozložení.
Triangulární	$f(x) = [b - \text{ABS}(x - a)] / b^2$ $a - b < x < a + b$	Pravděpodobnostní funkce pro typ rozložení, kdy jsou střední hodnoty výrazně pravděpodobnější než hodnoty okrajové.
Gamma	Parametry distribuční funkce: α - parametr tvaru β - parametr rozsahu hodnot	Umožňuje flexibilně modelování distribučních funkcí nejrůznějších tvarů. Např. χ^2 rozložení je rozložení typu Gamma. Gamma rozložení s $a = 1$ je známo jako exponenciální rozložení.

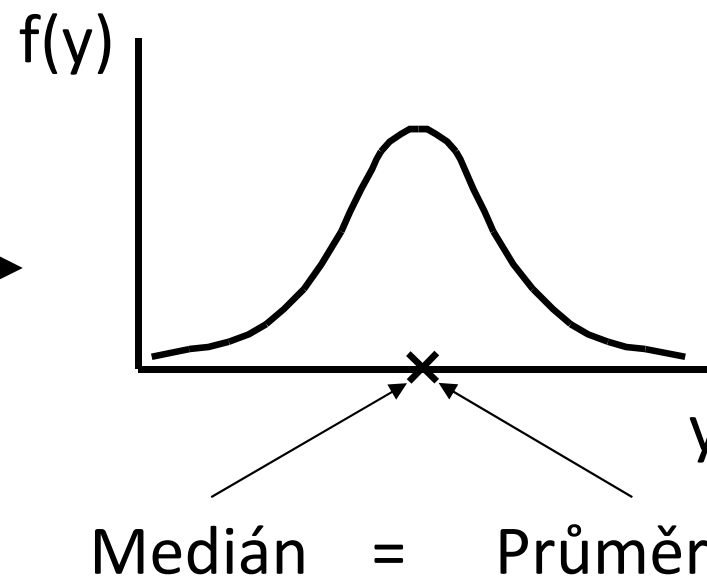
Stručný přehled modelových rozložení II.

Rozložení	Parametry	Stručný popis
Beta	Parametry distribuční funkce: α - parametr tvaru β - parametr rozsahu hodnot	Pravděpodobnostní funkce pro proměnnou omezenou rozsahem do intervalu [0; 1]. Je matematicky komplikovanější, ale velmi flexibilní při popisu změn hodnot proměnné v ohraničeném intervalu.
Studentovo	Stupně volnosti - uvažuje velikost vzorku Průměr Rozptyl	Simuluje normální rozložení pro menší vzorky čísel. Pro větší soubory ($n > 100$) se limitně blíží k normálnímu rozložení.
Pearsonovo (Chí-kvadrát)	Stupně volnosti - uvažuje velikost vzorku	Slouží především k porovnání četností jevů ve dvou a více kategoriích. Používá se k modelování rozložení odhadu rozptylu normálně rozložených dat.
Fisher-Snedecorovo	Dvojí stupně volnosti - uvažuje velikost dvou vzorků	Používá se k testování hodnot průměrů - F test pro porovnání dvou výběrových rozptylů; F test, ANOVA atd.

Log-normální rozložení lze jednoduše transformovat

$$Y = \ln [X]$$

$\text{EXP}(\bar{Y}) = \text{Geometrický průměr } X$

$$\bar{Y} = \sum_{i=1}^n \frac{Y_i}{n}$$

Normální rozložení

Normální rozložení

Pravidlo 3 sigma

Parametry normálního rozložení

Vizuální ověření normality dat

Normální rozdělení

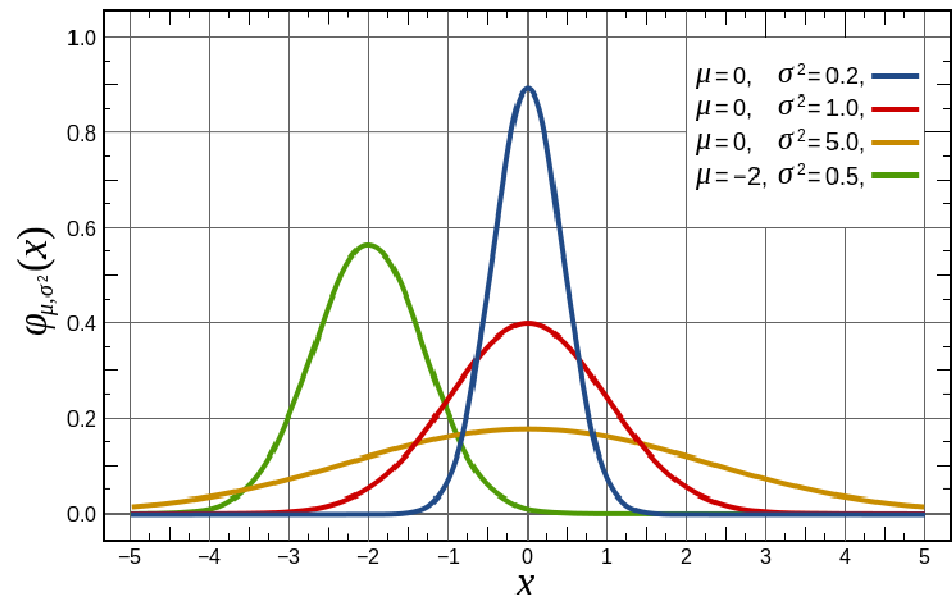
- Nejklasičtějším modelovým rozložením, od něhož je odvozena celá řada statistických analýz je tzv. **normální rozložení**, známé též jako **Gaussova křivka**.
- Popisuje rozdělení pravděpodobnosti spojité náhodné veličiny: např. výška v populaci, chyba měření...

- Je kompletně popsáno dvěma parametry:

μ – střední hodnota

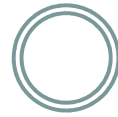
σ^2 – rozptyl

Označení: **$N(\mu, \sigma^2)$**

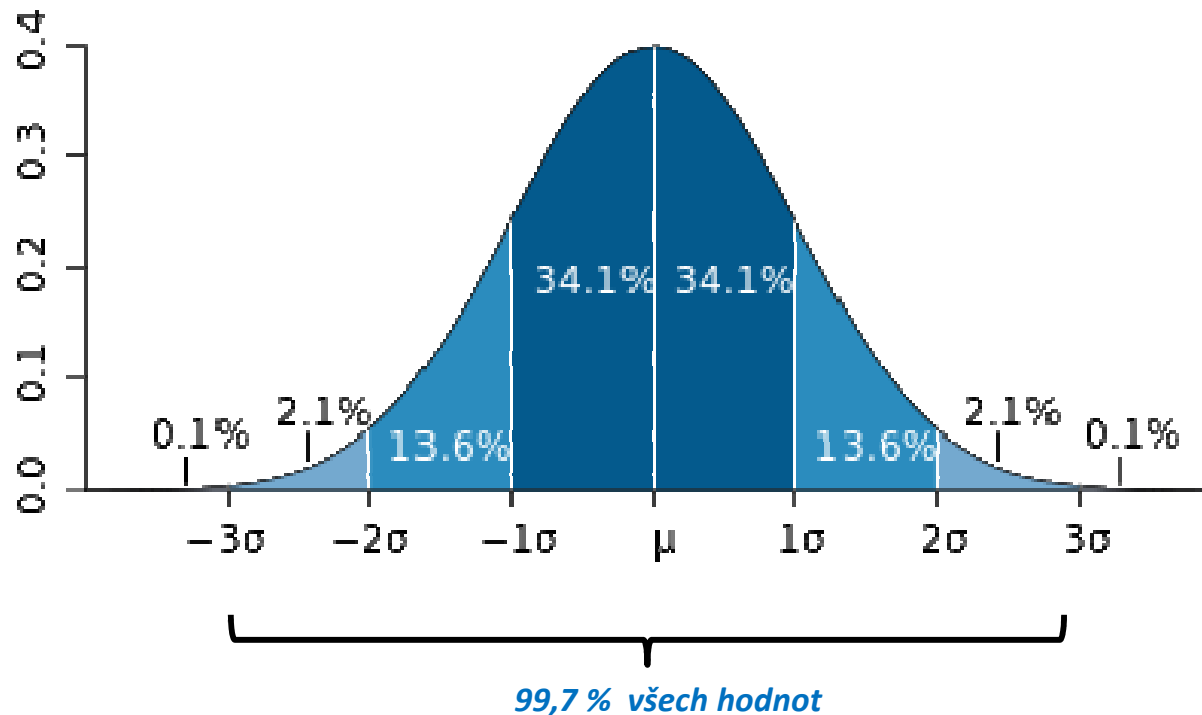

- Normalita je klíčovým předpokladem řady statistických metod
- Pro ověření normality existuje řada testů a grafických metod

Pravidlo 3 sigma

- V rozmezí $\mu \pm 3\sigma$ by se mělo vyskytovat 99,7 % všech hodnot

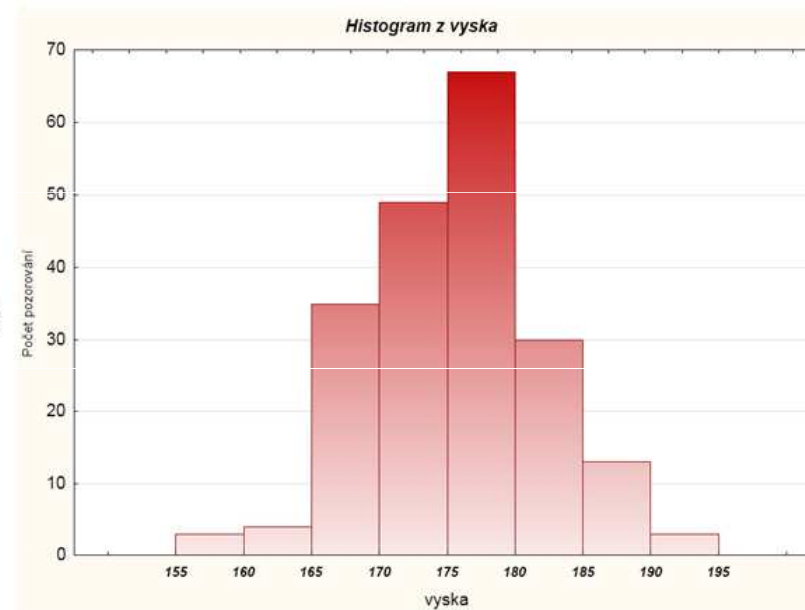
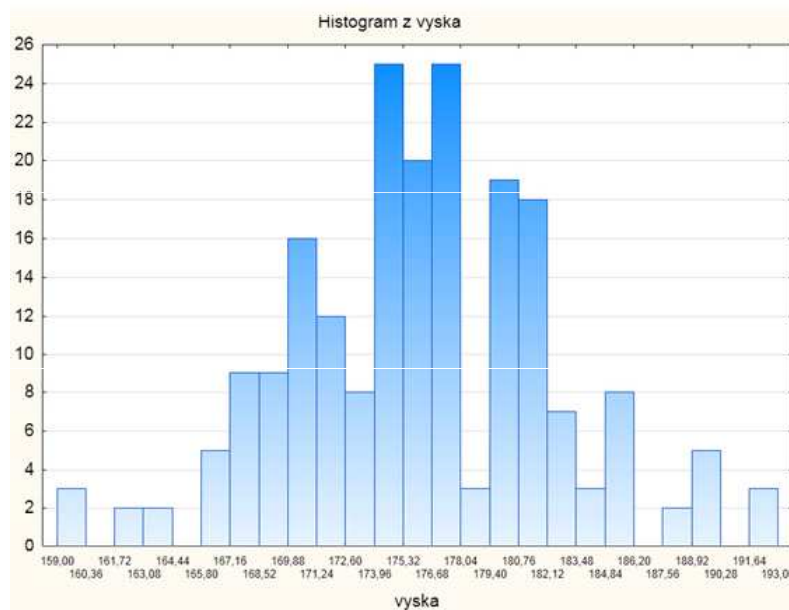

- Použití: zhodnotíme tvar rozdělení (pouze orientačně) a přítomnost odlehlých hodnot

Vizuální ověření normality

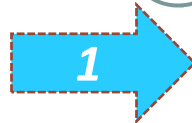
- Pro hodnocení tvaru rozložení lze využít histogram (nevýhoda: nutné určit „vhodný“ počet sloupců)

- Vhodnější jsou:
 1. **Q-Q graf** (kvantil-kvantilový graf)
 2. **P-P graf** (pravděpodobnostně-pravděpodobnostní graf)
 3. **N-P graf** (normální-pravděpodobnostní graf)

Řešení v softwaru Statistica

• V menu *Graphs* zvolíme *2D Graphs*

- Normal Probability Plots...
- Quantile-Quantile Plots...
- Probability-Probability Plots...

Quantile-Quantile Plots

Quick | Advanced | Appearance | Categorized | Options 1 | Options 2

Variables:
none

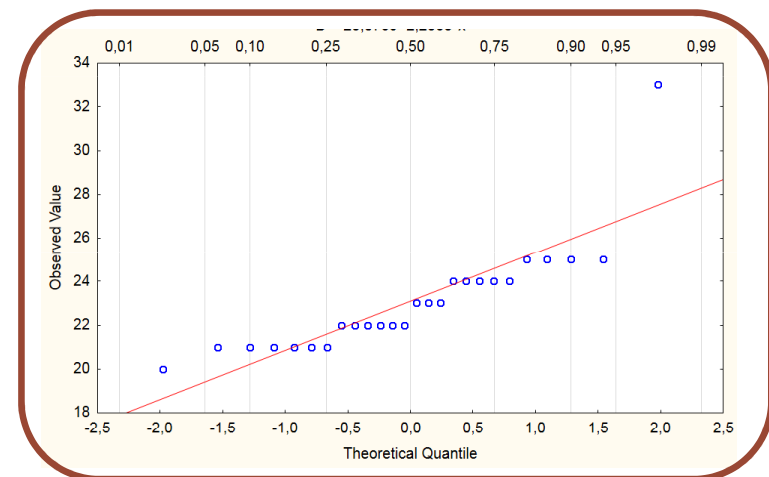
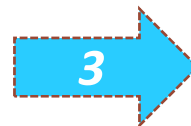
Distribution:
Normal
Beta

Plot layout
 Multiple plots in one graph

Do not assign average ranks to tied observations

Výběr rozdělení

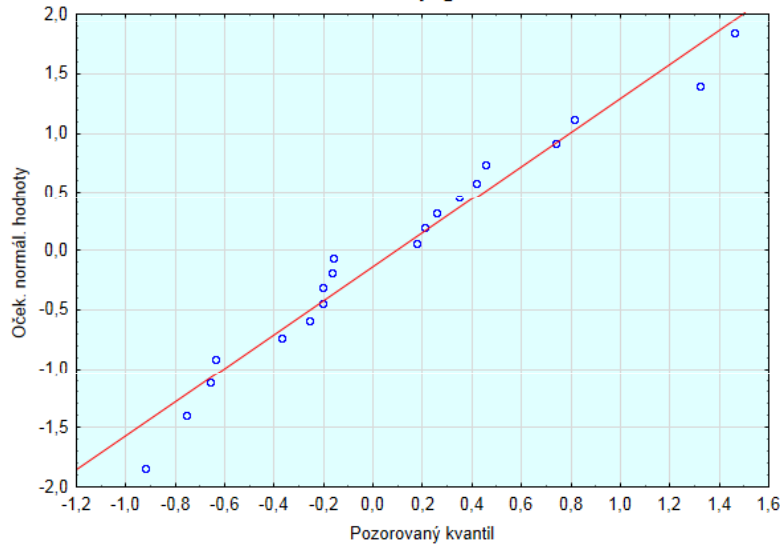
• V případě, že máme v datech několik stejných hodnot, je vhodné odškrtnout *Neurčovat průměrnou pozici svázaných pozorování*

Rozdíl mezi N-P, Q-Q, P-P grafem

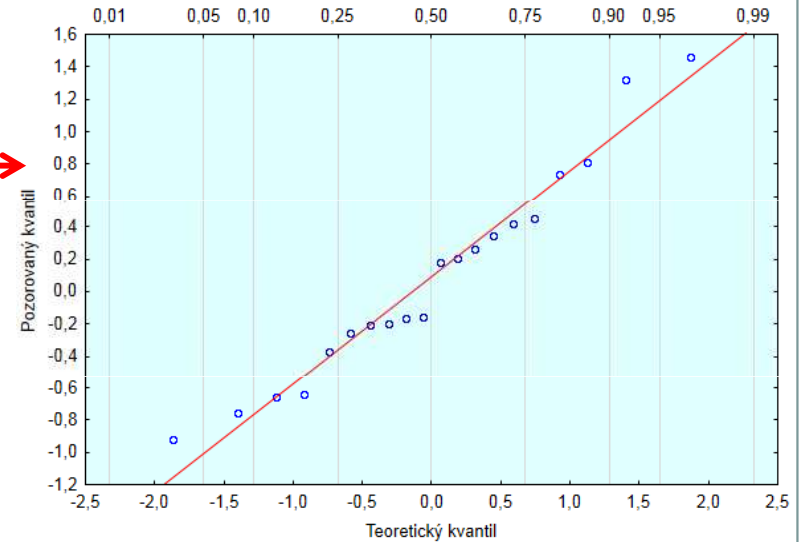
Normální p-graf

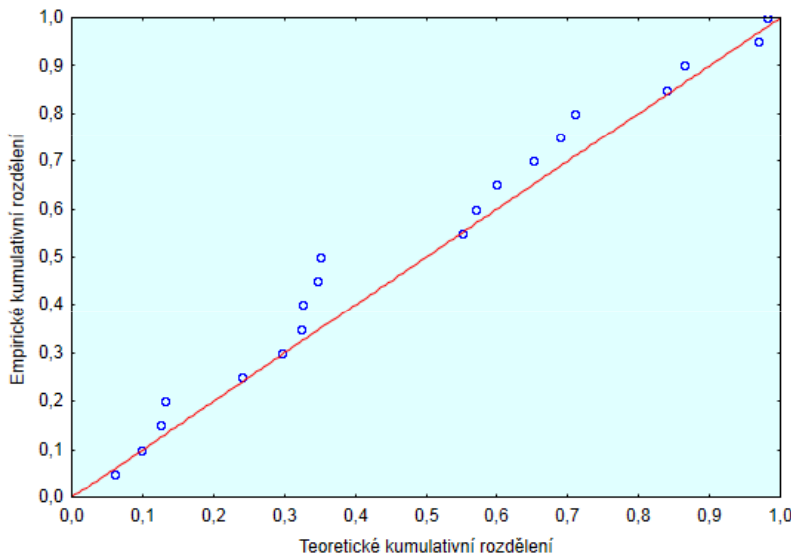
???

- Pouze výměna os
- Znázorněn pozorovaný a teoretický kvantil

Graf Q-Q

Graf P-P

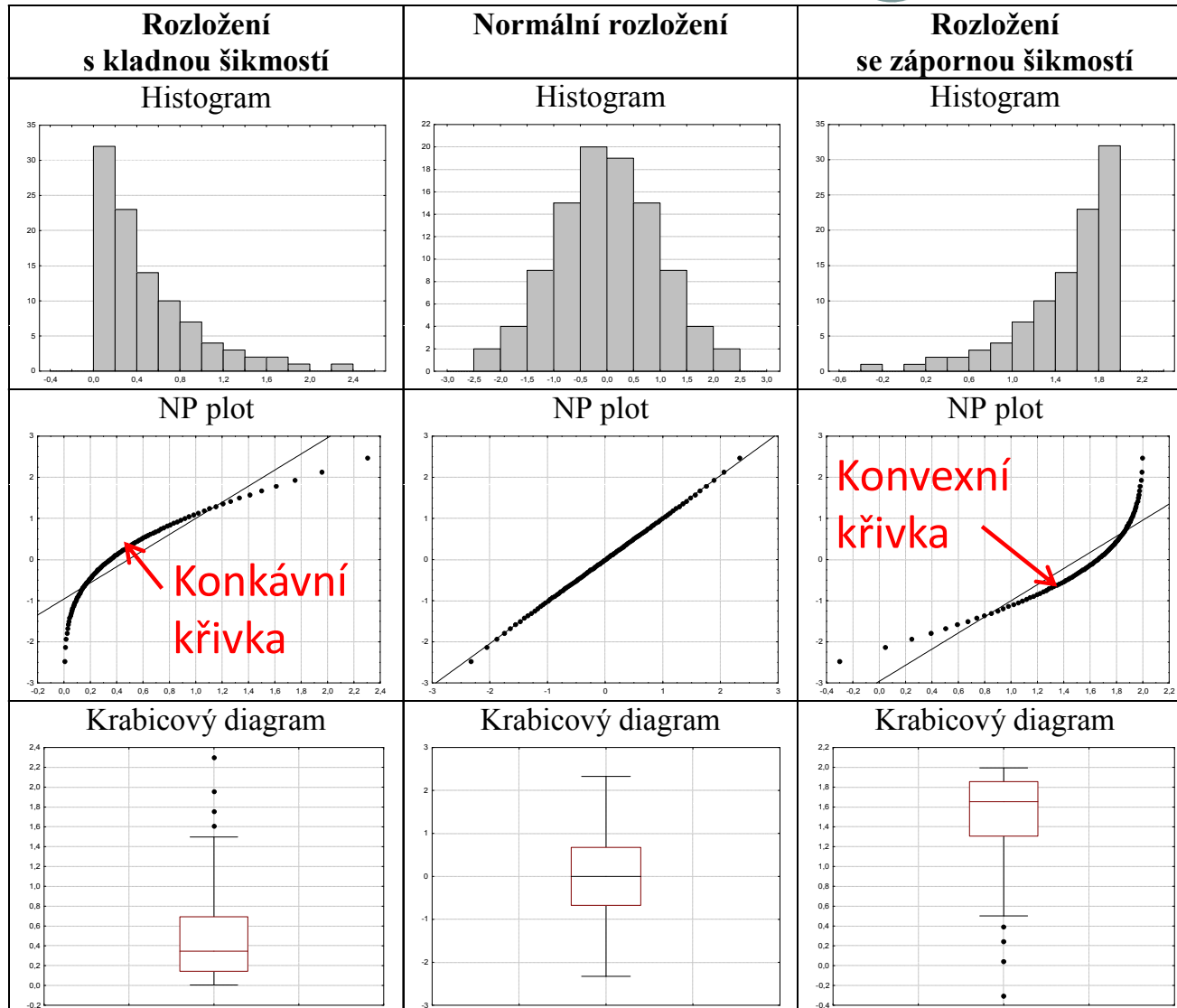
- Vykresleno kumulativní rozdělení

PAMATUJ:

Pocházejí-li data z normálního rozložení, pak body budou ležet okolo přímky

Jak se projeví asymetrie dat v diagnostických grafech?

Výukové materiály: Výpočetní statistika, RNDr. Marie Budíková, Dr., 2011

Základy testování hypotéz

Princip statistického testování hypotéz

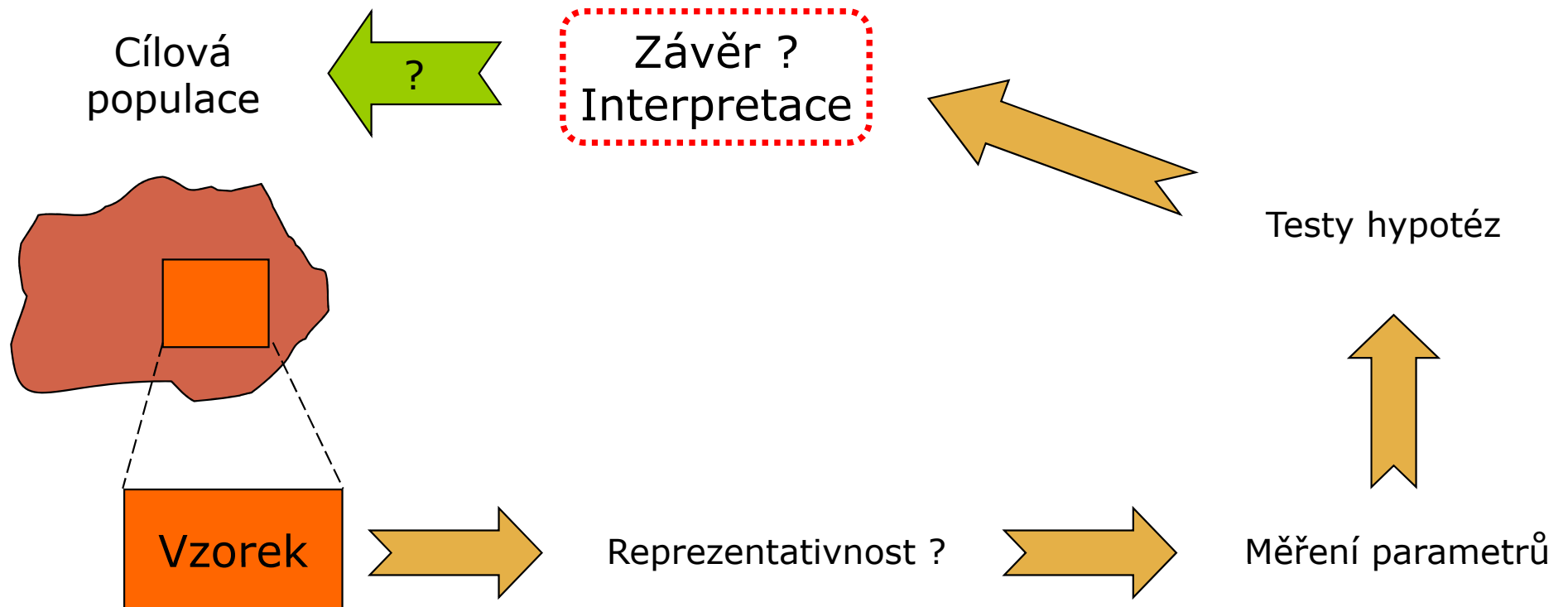
Pojmy statistických testů

Normalita dat a její význam pro testování

Ověření normality dat pomocí testu

Princip testování hypotéz

- Formulace hypotézy
- Výběr cílové populace a z ní reprezentativního vzorku
- Měření sledovaných parametrů
- Použití odpovídajícího testu → závěr testu
- Interpretace výsledků

Statistické testování – základní pojmy

➤ Nulová hypotéza H_0

H_0 : sledovaný efekt je nulový

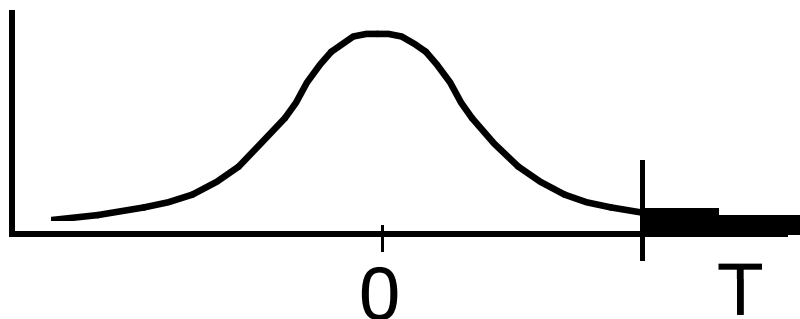
➤ Alternativní hypotéza H_A

H_A : sledovaný efekt je různý mezi skupinami

➤ Testová statistika

$$\text{Testová statistika} = \frac{\text{Pozorovaná hodnota} - \text{Očekávaná hodnota}}{\text{Variabilita dat}} * \sqrt{\text{Velikost vzorku}}$$

➤ Kritický obor testové statistiky

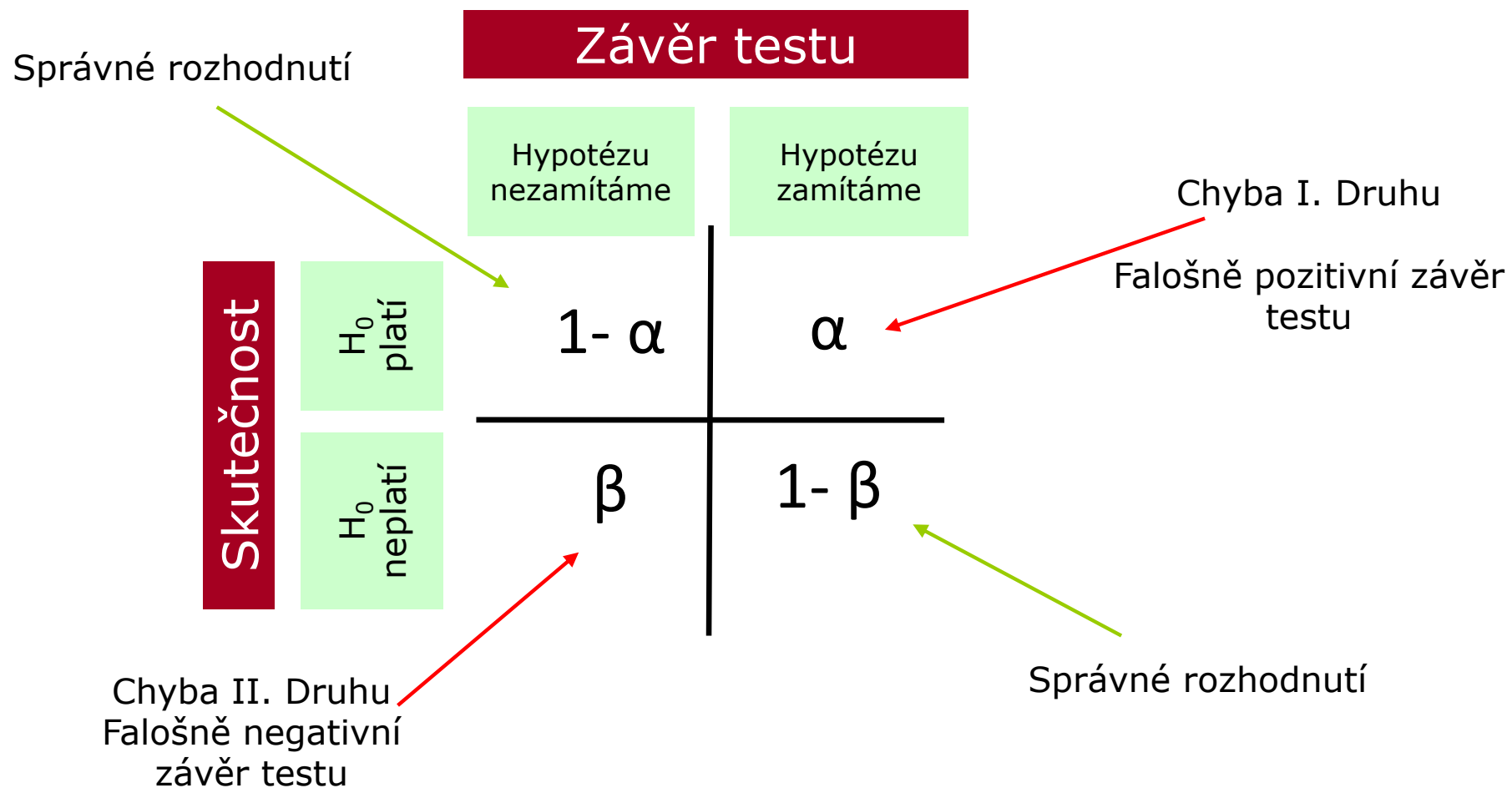

Statistické testování odpovídá na otázku zda je pozorovaný rozdíl náhodný či nikoliv. K odpovědi na otázku je využit statistický model – testová statistika.

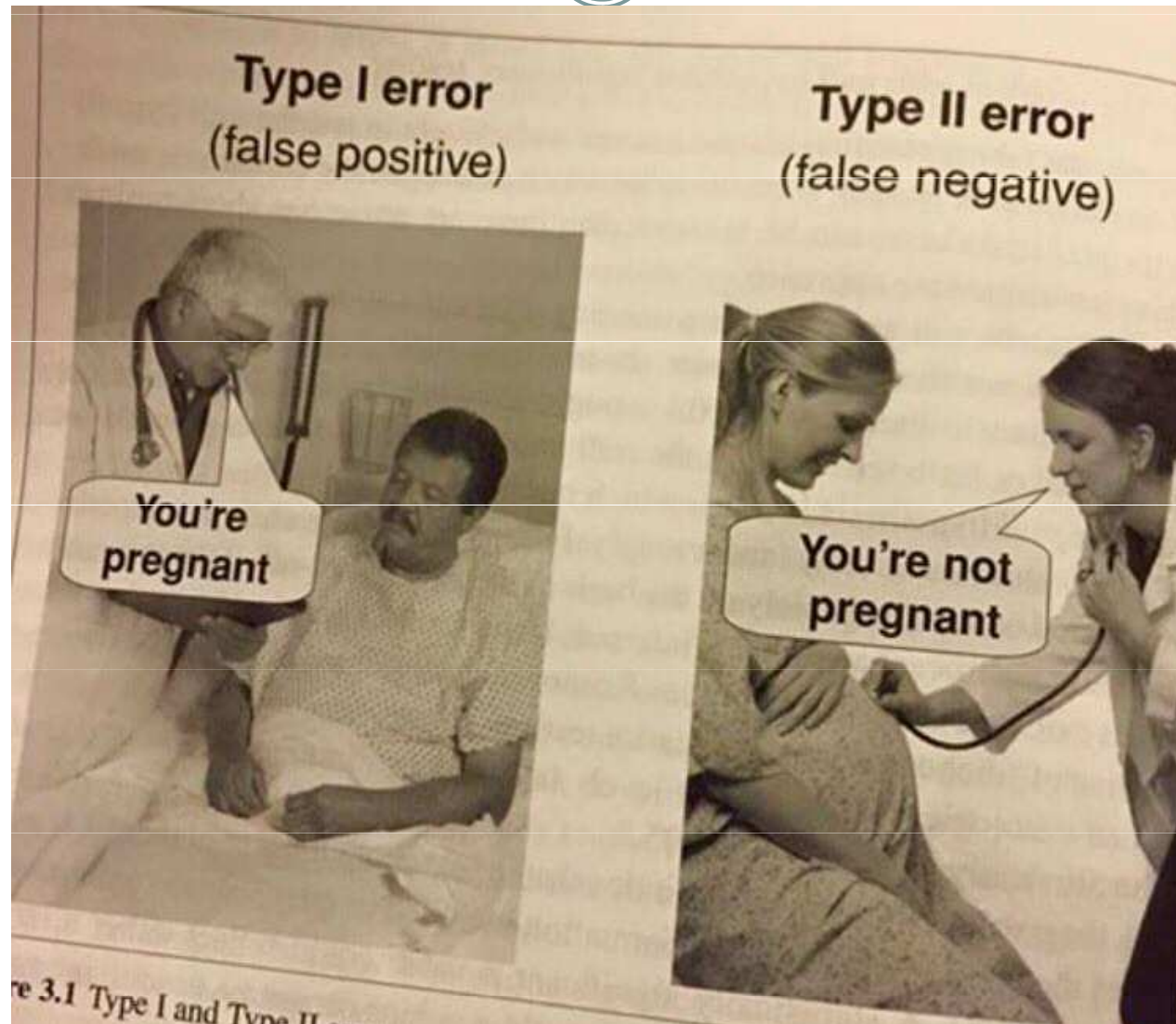
Možné chyby při testování hypotéz

- I přes dostatečnou velikost vzorku a kvalitní design experimentu se můžeme při rozhodnutí o zamítnutí/nezamítnutí nulové hypotézy dopustit chyby.

Možné chyby při testování hypotéz

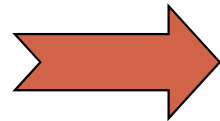

Význam chyb při testování hypotéz

Pravděpodobnost chyby 1. druhu

α

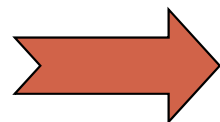

Pravděpodobnost nesprávného zamítnutí nulové hypotézy, **hladina významnosti**

Pravděpodobnost chyby 2. druhu

β

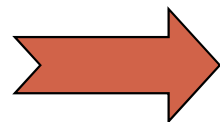

Pravděpodobnost nerozpoznání neplatné nulové hypotézy

Síla testu

$1-\beta$

Pravděpodobnostně vyjádřená schopnost rozpoznat neplatnost hypotézy

Způsoby testování

Testování H_0 proti H_A na hladině významnosti α můžeme provést třemi různými způsoby:

1. **Kritický obor** (označení W) neboli obor zamítnutí H_0 ,
2. **Interval spolehlivosti**,
3. **P-hodnota**.

Způsoby testování: P-hodnota

Významnost hypotézy hodnotíme dle získané tzv. **p-hodnoty**, která vyjadřuje pravděpodobnost, s jakou číselné realizace výběru podporují H_0 , je-li pravdivá.

P-hodnotu porovnáme s α (**hladina významnosti**, stanovujeme ji na 0,05, tzn., že připouštíme 5% chybu testu, tedy, že zamítneme H_0 , ačkoliv ve skutečnosti platí).

P-hodnotu získáme při testování hypotéz ve statistickém softwaru.

- Je-li p-hodnota $\leq \alpha$, pak H_0 zamítáme na hladině významnosti α a přijímáme H_A .
- Je-li p-hodnota $> \alpha$, pak H_0 nezamítáme na hladině významnosti α .

P-hodnota vyjadřuje pravděpodobnost za platnosti H_0 , s níž bychom získali stejnou nebo extrémnější hodnotu testové statistiky.

Důležité poznámky k testování hypotéz

- **Nezamítnutí nulové hypotézy neznamená automaticky její přijetí!** Může se jednat o situaci, kdy pro zamítnutí nulové hypotézy nemáme dostatečné množství informace.
- **Dosažená hladina významnosti testu** (ať už 5 %, 1 % nebo 10 %) **nesmí být slepě brána jako hranice pro existenci / neexistenci testovaného efektu.**
- **Malá p-hodnota nemusí znamenat velký efekt.** Hodnota testové statistiky a p-hodnota mohou být ovlivněny velkou velikostí vzorku a malou variabilitou pozorovaných dat.
- **Na výsledky testování musí být nahlíženo kriticky** – jedná se o závěr založený „pouze“ na jednom výběrovém souboru.
- **Statistická významnost** indikuje, že pozorovaný rozdíl není náhodný, ale nemusí znamenat, že je významný i ve skutečnosti. Důležitá je i **praktická (klinická) významnost.**

Parametrické vs. neparametrické testy

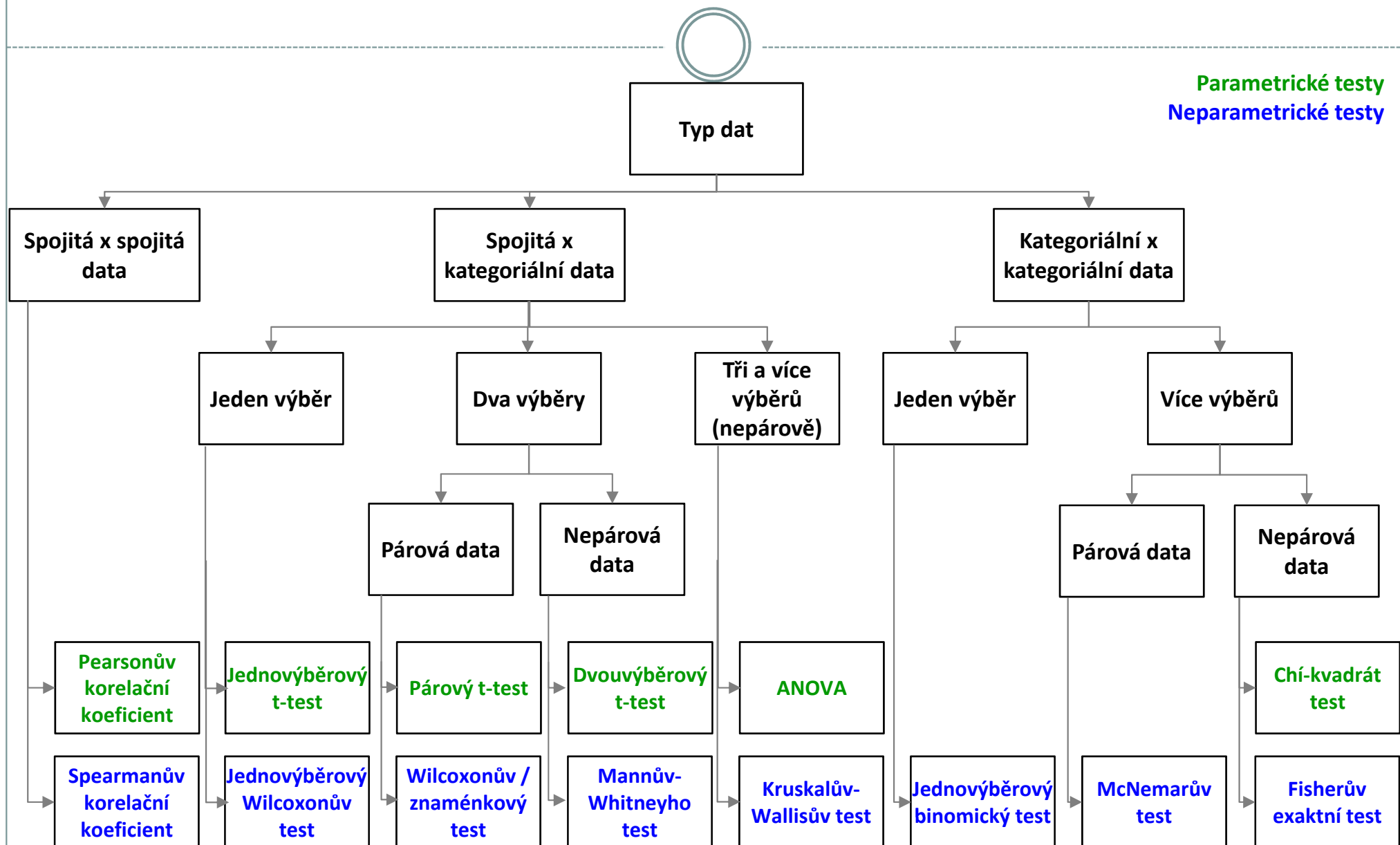
Parametrické testy

- Mají předpoklady o rozložení vstupujících dat (např. normální rozložení)
- Při stejném N a dodržení předpokladů mají vyšší sílu testu než testy neparametrické
- Pokud nejsou dodrženy předpoklady parametrických testů, potom jejich síla testu prudce klesá a výsledek testu může být zcela chybný a nesmyslný

Neparametrické testy

- Nemají předpoklady o rozložení vstupujících dat, lze je tedy použít i při asymetrickém rozložení, odlehlých hodnotách, či nedetekovatelném rozložení
- Snížená síla těchto testů je způsobena redukcí informační hodnoty původních dat, kdy neparametrické testy nevyužívají původní hodnoty, ale nejčastěji pouze jejich pořadí

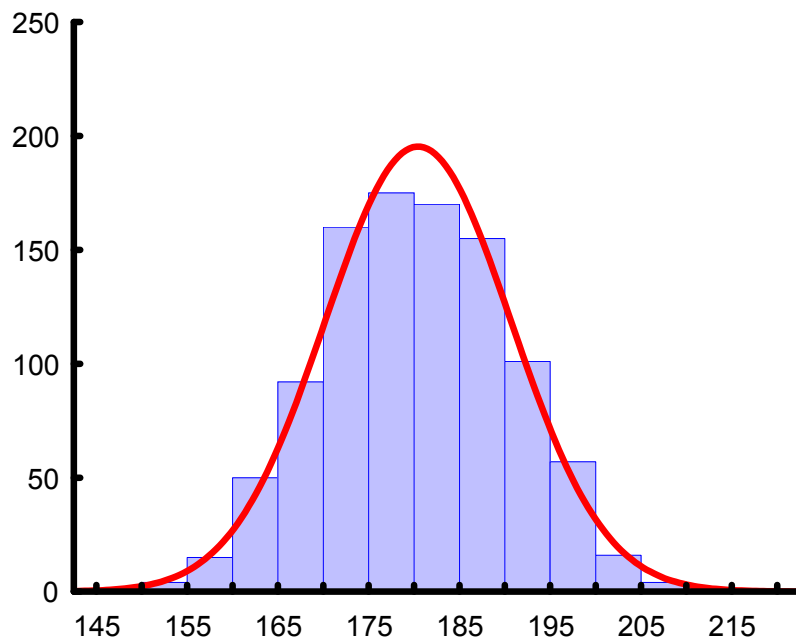
Základní rozhodování o výběru statistických testů

Testy normality

- Testy normality pracují s nulovou hypotézou, že není rozdíl mezi zpracovávaným rozložením a normálním rozložením. Vždy je ovšem dobré prohlédnout si i histogram, protože některé odchylky od normality, např. bimodalitu některé testy neodhalí.

•Chí-kvadrát test dobré shody

V testu dobré shody jsou data rozdělena do kategorií (obdobně jako při tvorbě histogramu), tyto intervaly jsou normalizovány (převedeny na normální rozložení) a podle obecných vzorců normálního rozložení jsou k nim dopočítány očekávané hodnoty v intervalech, pokud by rozložení bylo normální. Pozorované normalizované četnosti jsou poté srovnány s očekávanými četnostmi pomocí χ^2 testu dobré shody. Test dává dobré výsledky, ale je náročný na n , tedy množství dat, aby bylo možné vytvořit dostatečný počet tříd hodnot.

•Kolmogorovův - Smirnovův test

Tento test je často používán, dokáže dobře najít odlehlé hodnoty, ale počítá spíše se symetrií hodnot než přímo s normalitou. Jde o neparametrický test pro srovnání rozdílu dvou rozložení. Je založen na zjištění rozdílu mezi reálným kumulativním rozložením (vzorek) a teoretickým kumulativním rozložením. Měl by být počítán pouze v případě, že známe průměr a směrodatnou odchylku hypotetického rozložení, pokud tyto hodnoty neznáme, měla by být použita jeho modifikace – Lilieforsův test.

•Shapirův-Wilkův test

Jde o neparametrický test použitelný i při velmi malých n (10) s dobrou silou testu, zvláště ve srovnání s alternativními typy testů, je zaměřen na testování symetrie.

Společné cvičení – ověřování normality dat

1. Načtěte si do programu STATISTICA soubor **03_spolecne_cviceni_pacienti.sta**.
2. Vypište základní popisné statistiky pro proměnné *Leukocyty*, *Výška* a *Náklady za hospitalizaci*, pro celý soubor pacientů.

Normální rozdělení – proměnná *Leukocyty*:

3. Ověřte normalitu proměnné *Leukocyty* pomocí:
 - histogramu (*Nápověda: Graphs – Histogram*),
 - krabicového grafu (*Nápověda: Graphs – 2D – Box Plots*),
 - diagnostických grafů (Q-Q grafu, N-P grafu a P-P grafu) (*Nápověda: Graphs – 2D – Quantile-Quantile Plots / Normal Probability Plots / Probability-Probability Plots*),
 - Shapirova-Wilkova testu nebo Lilieforsovy modifikace Kolmogorovova-Smirnovova testu (*Nápověda: lze provést třemi způsoby: 1) v nastavení histogramu: záložka Advanced → Statistics: vybereme test, 2) v nastavení N-P grafu: záložka: Quick → Statistics: zaškrtneme test, 3) v menu Basic statistics → Frequency tables → záložka Normality → vybereme test a klikneme na Tests for Normality*).
4. Podívejte se, jak vypadají jednotlivé diagnostické grafy v případě normálního rozdělení.

Společné cvičení – ověřování normality dat

Normální rozdělení s odlehlou hodnotou – proměnná *Výška*:

5. Ověřte normalitu proměnné *Výška* pomocí:

- histogramu,
- krabicového grafu,
- diagnostických grafů (Q-Q grafu, N-P grafu a P-P grafu),
- Shapirova-Wilkova testu / Lilieforsovy modifikace Kolmogorovova-Smirnovova testu.

6. Jak se projeví odlehlá hodnota v grafech?

7. Zkopírujte proměnnou *výška* (nebo vytvořte pomocí vzorce) do nové proměnné a vymažte v této nové proměnné odlehlou hodnotu (*nápověda: seřadte si data podle proměnné výška: karta Data → Sort → vložíme proměnnou výška*). Ověřte, zda se po vynechání odlehlé hodnoty data řídí normálním rozložením.

Odlehlou hodnotu (řádek 16, hodnota 100, nahraďte hodnotou 144).

Společné cvičení – ověřování normality dat

Logaritmicko-normální rozdělení – proměnná *Náklady za hospitalizaci*:

9. Vykreslete histogram proměnné *Náklady za hospitalizaci*. Proložte histogram nejdříve normálním rozložením, poté log-normálním rozložením.

10. Dále ověřte normalitu dat pomocí:

- diagnostických grafů (Q-Q grafu, N-P grafu a P-P grafu),
- Shapirova-Wilkova testu / Lilieforsovy modifikace Kolmogorovova-Smirnovova testu.

11. Jak se výsledky liší ve srovnání s daty, která se řídí normálním rozdělením?

12. Transformujte proměnnou *Náklady za hospitalizaci* pomocí přirozeného logaritmu do nové proměnné (*nápověda: Data → Transforms: LogNaklady=Log(v10)*).

13. Ověřte normalitu dat nové proměnné *LogNaklady* pomocí:

- histogramu, krabicového grafu, diagnostických grafů (Q-Q grafu, N-P grafu a P-P grafu), Shapirova-Wilkova testu / Lilieforsovy modifikace Kolmogorovova-Smirnovova testu.

14. Vypočtete průměr a medián proměnné *Náklady za hospitalizaci*. Podívejte se na histogram proměnné *Náklady za hospitalizaci* a zhodnoťte vztah průměru a mediánu.

Samostatné cvičení – ověřování normality dat

1. Načtěte si do programu STATISTICA data *pacienti.sta*. **Přidejte** za proměnnou *váha* novou **proměnnou BMI** (body mass index – index tělesné hmotnosti), kterou vypočítáte z proměnné *výška* a *váha*.

Poznámka: V případě, že jste ze samostatného cvičení nepřepsali odlehlou hodnotu proměnné *výška*, učiňte tak nyní (hodnotu 100 přepište na hodnotu 144).

2. Vypište zvlášť pro muže a ženy (proměnná *pohlaví*) **základní popisné statistiky** následujících proměnných: *váha*, *výška*, *BMI* (počet hodnot, průměr, medián, směrodatnou odchylku, minimum a maximum). Výsledek znázorněte v jedné tabulce (nápopvěda: změňte nastavení formy výstupů v sekci *By Group*).

3. Vykreslete kategorizované histogramy proměnných *výška*, *váha* a *BMI* pro muže a ženy zvlášť. Zkuste si proložit histogramy postupně **normálním rozdělením** a dalšími rozděleními ze záložky *Advanced* → *Fit types*.

Samostatné cvičení – ověřování normality dat

4. Pro proměnné *výška*, *váha* a *BMI* (opět pro muže a ženy zvlášť) vykreslete **Q-Q graf**, **N-P graf** a **P-P graf**. Které proměnné dle těchto diagnostických grafů podle vás mají normální rozložení? Zapište svůj odhad do připravené tabulky.
5. Otestujte normalitu dat proměnných *výška*, *váha* a *BMI* pro muže a ženy zvlášť pomocí **Shapiro-Wilkova testu**. Zapište výsledek (p-hodnotu) do připravené tabulky. Srovnejte své odhady z diagnostických grafů s výsledky testů.
6. V případě, že se dle diagnostických grafů nebo S-W testu data řídí normálním rozdělením, jaký je v uvedených případech odhad **parametrů tohoto rozdělení** (střední hodnoty a rozptylu)? Hodnoty zaznamenejte do tabulky.

Samostatné cvičení – ověřování normality dat

Výsledky:

Tabulka: Vizuální a testové ověření normality.

Proměnná	Normalita dle Q-Q / N-P / P-P grafu (ano/ne)	p-hodnota Shapirova-Wilkova testu	Odhad střední hodnoty	Odhad rozptylu
Výška				
Muži	Ne	0,020		
Ženy	Ano	0,310	161,3	17,0
Váha				
Muži	Ne	0,004		
Ženy	Ano	0,614	65,9	24,2
BMI				
Muži	Ano	0,261	25,3	3,6
Ženy	Ano	0,295	25,4	4,2

Samostatné cvičení – ověřování normality dat

Poznámky k nejčastějším chybám:

1. Parametry normálního rozdělení jsou: **střední hodnota** a **rozptyl**. Nejlepším nestranným odhadem střední hodnoty u normálního rozdělení je **průměr** (nikoliv medián, ale měl by v případě normálního rozdělení stejný nebo podobný jako průměr), nejlepším nestranným odhadem rozptylu jako parametru je **výběrový rozptyl**.
2. Nepleťte si rozptyl a směrodatnou odchylku. **Směrodatná odchylka je odmocnina z rozptylu**. Na rozdíl od rozptylu je ve stejných jednotkách jako hodnocený parametr.

Další chyby:

1. Přehozené skupiny pohlaví (záměna žen a mužů).
2. Odhad střední hodnoty a rozptylu měl být vyplněn pouze tam, kde jste pomocí testu nezamítli nulovou hypotézu o normalitě dat.
3. Správná interpretace např. výšky může být: „Pomocí Shapirova-Wilkova testu můžeme předpokládat, že se výška u žen v našem hodnoceném souboru řídí normálním rozdělením. U mužů jsme však nulovou hypotézu zamítli, tedy test prokázal, že výška u mužů nemá normální rozdělení.“